

VEKERDI LÁSZLÓ

Töredék Hanna Meláról és művészetéről

2005 JÚLIUSI KIÁLLÍTÁSA ALKALMÁBÓL
A TORNYAI JÁNOS MÚZEUMBAN HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN

„Jelentékeny művésztől – vagy művészeti kérdésről – nem lehet úgy szólni, akármilyen röviden sem, hogy ne utaljunk a korra, mely teremtette, s a múltra, mely megelőzte. Tulajdonképpen a jelentéktelent se lehet másképp megérteni, csak épp nem érdemes miatta a nála fontosabbat háborgatni. Izsó olyan méretű művész, aki miatt szükséges és érdemes.”

Fülep Lajos vezeti be ezzel a három mondattal élénk visszhangot és vitát keltő előadását Izsó Miklósról a Magyar Tudományos Akadémián 1953. IV. 27-én. (Megjelent a Művészettörténeti Értesítő 1953. I. évf. 1–2. számában.) Arra is Fülep mutatott rá, 1956 őszén, néhány nappal a Forradalom előtt, október 19-én a Hazafias Népfrent Országos Tanácsa, a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Béketanács által az Eötvös Lóránd Tudományegyetem aulájában Rembrandt születésének 350. évfordulója alkalmából rendezett Emlékünnepélyen *Rembrandt és korunk* címmel tartott előadásában (megjelent a *Magyar Tudomány* 1956. 7–12. szám 341–359. oldalán), hogy miként tekinthetünk, miként kell(ene) tekintenünk „a korra, mely teremtette” a művészt, hogyan rezonálnak a művekben a kor, amelyben a művész él, s régmúlt korok, melyek alkotásait a művész szinte sajátjaként ismer s szeret. Ebben a jelent-múltat egybelátó *longue durée* perspektívában – érvel meggyőzően Fülep – Rembrandt természetesen és magától érthetően válik kortársunkká és honfitársunkká...

Jó, jó – kérdezhetné valaki – de nekem itt és most nem inkább Hanna Meláról (1892–1972) és vásárhelyiségéről kéne beszélni? Eddig is erről és róla beszéltem. Nézzék csak meg az 1935-ben készült *A divat története*-t (150×20 cm, tempera, vászon.) Megtalálható a Kiesebach Galéria honlapján az interneten. Képekhez és grafikákhoz is értő könyvtáros kollégám, Nagypál László megkereste. 2004. 10. 12-én került a kép aukcióra, 2 400 000 Ft. kikiáltási áron, de nem kelt el. Maga a kép a honlapon jól kivehető, a színek sajnos kevésbé. Három egymás fölötti sávban illetve mezőben sorakoznak korok divatjait reprezentáló figurák az antik kereszténységtől a középkoron, a renaissance-on, a XVII., a XVIII. századon át a romantikáig. Az alakok nem holmi divatbábúk; élnek, mozognak, tesznek-tesznek. Látunk lovagi felvonulást renaissance tájban, lovasvadászatot, rokokó-kor-romantikus harangszoknyában könnyed tánc lépéseket, odébb egy kézcsókra hajló fiatalurat, a sor végén pedig egy férfi látható három hölgy között, akik lehetnének akár valamilyen Biedermeier Három Grácia.

Ez a szokatlan, tarka vonulás emlékeztet vagy inkább utal Benozzo Gozzoli pompás freskójára a Palazzo Medici-Ricardi házikápolnájában a Három Királyok könnyedén méltóságteljes utazásáról; de lehetne egy hatásos szecessziós dekoráció is egy századfordulós előkelő bécsi palotában. S hogy még bonyolultabb legyen a *longue durée* (Nagypál Laci figyelmeztetett rá) a vadászat és a lovagok későközépkori Burgund és Flamand miniatúrákra emlékeztetnek, el egészen visszafelé – a Limbourg-fivérekig, Paul és Jean-ig. És ezt az egész nagy világi (és nagyvilági) vonulást-felvonulást egy három rovátkált és korinthoszi oszlopfőben végződő oszlopon nyugvó félköralakú orommezőben trónoló méltóságos Krisztus vezeti, mindkét oldalán egy-egy báránnyal, a bizánci illetve ravennai mozaikok stílusában, a két szélső oszlop mellett pedig egy-egy angyal áll; szakrális őrzőként mintegy az egész nagyvilági történetnek?

„Hanna” különben héber szó, jelentése „könyörület”. Női név is, bibliai személyek neve, a Talmud szerint a hét prófétánő egyike, ahogy az új Akadémiai Nagylexikonból megtudható. Hanna Mela címszó azonban nincsen a kivételesen és örvendetesen alapos Nagylexikonban. Nincsen az 1966-ban megjelent négykötetes Művészeti Lexikonban sem; meglehetően viszont a Dr. Szabó Ákos András szerkesztette *Magyar festők és grafikusok életrajzi Lexikonában* (NBA Kiadó, Nyíregyháza 2002 Alföldi Nyomda, Debrecen): „Hanna Mela. Arad? – Festő és grafikus. Az 1920-as években Rudnay Gyula irányítása mellett tanult a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Hódmezővásárhelyre először gyakorló művésznövendékként látogatott el, de később budapesti tartózkodása alatt is többször megfordult az Alföldön, melyet kezdeti realiztikus festményei az átlagos munkáitól elütő arculattal dokumentálnak.” A Lexikon gondosan hivatkozik a forrására, Szelesi Zoltán beszámolójára Hanna Mela vásárhelyi Retrospektív Kiállításáról a *Művészet* VII. Évfolyamának első, 1966 januári számában, a 47. oldalon: „... többször megfordult az Alföldön, melyet kezdeti realiztikus mártélyi festményei az átlagos műveitől elütő arculattal dokumentálnak.

„Kulcsszó” itt a „Mártély” hadd szakítsam azért meg az idézést egy 1998-ban az ITT ARTUNK tévéorozatban a Kecskeméti Kálmán készítette műsorhoz Vekerdy Zsuzsanna által írt Mártélyra–emlékezésből, amit kérésemre elküldött a jelen kiállítás megnyitáshoz: Hanna Mela – írja „Iparművészeti, majd Képzőművészeti Főiskolát végzett Budapesten. Rudnay Gyula tanítványa volt. Tanárával és fiatal festő társaival a 20-as években nyaranta a mártélyi művésztelepen fejlesztette tudását.

Itt ismerkedett meg Vekerdy Ilonkával, a falu nyári óvodájának első vezetőjével. Két fiatal, életvidám, sokféle tehetséggel megáldott nő – hogy ne kötöttek volna barátságot? Ha Budapestről Mártélyra vagy Vásárhelyre jött, Hanna Mela mindig Vekerdy Ilonka szeretettel várt vendége volt, öregségükben is. A falu is szerette őket, mint ők a kis földes szobát, a virágos, ragyogóan tiszta óvodát, a falu minden utcáját, tanyáit, Tiszáját, a falusiak apraját, nagyját.

Rudnay másutt is megfordult növendékeivel. Egy zalai újság Vekerdy Ilonka által kivágott és megőrzött cikkéből megtudjuk, hogy a főiskola 15 növendéke, köztük 3 nő vendégeskedett egy egy nyáron.

A sümegei Művésztelepen. Alcím: Rudnay mester legtehetségesebb növendékei munkában. Festői rendetlenség uralkodik és lázas, szorgalmas munka folyik a telepen. „A Hanna

Melára vonatkozó sorok: »...szép, erőteljes munkáit nézegettük, mikor elárulták nekünk, hogy a fiatal festőművésznő éppoly szépen zongorázik, mint fest...«

És most folytassuk Szelesi Zoltánnak a *Művészet* 1966, januári számában megjelent kiállítás-beszámolójából: „Érett korszakából való, szőnyegszerűen dekoratív, falra kívánkozó alkotásaiból hol teatrális ünnepélyesség árad (Shakespeare színpad), hol meg nosztalgikusan tolmácsolják képei a reneszánsz szépségeszményét (Sólyomvadászat). A színészi pózt és a nemesi gesztust művein gyakran a paraszti élet vaskos vidámsága váltja fel. Az evő, ivó, mulatozó falusi emberek, a flamand kismesterek és közelebről Rudnay, s Aba Novák hatását éreztetve kerültek ecsetje nyomán vászonra (Leánykérés, Aratás után). Egyszer a Lazarénus festőkhöz hasonló jámbor érzülettel bibliai alakokat jelenít meg (Keresztút, Legendá), máskor az ezeregyéjszakai nászok forró érzékisége tölti be keleti meséjű műveit (Mennyegző). Változatos tárgyú, szimbolizmus felé hajló alkotásai azonban, lett legyen egyházi vagy világi, költői vagy prózai mondanivalójuk, alapfelfogásukban kaleidoszkópszerűen vizionáriusak, egy-egy irodalmi, hitéleti vagy etnográfiai emlékképet dúsan kiszínező fantázia kapcsán jöttek létre... Művei a gátlástalanul áradó novellisztikus elbeszélőkedvét és az ezzel párosuló virtuóz ábrázolókézségét híven tükrözik. Jóllehet mesterségbeli felkészültsége révén kora társadalmi valóságának reális kifejezője is lehetett volna, de túlzott érzékenysége nem bírta elviselni a húszas, harmincas évek antihumánus ellentmondásait, s az élet keménysége elől egy misztikus, rózsaszínfelhős álomvilágba menekült.”

Ami a menekülést” illeti, éppenséggel lett volna rá oka később is, attól kezdve, hogy Budapest ostromakor „1945 januárjában bombatámadás éri műtermét, ő maga kétszer súlyosan sérül légnyomás miatt és ez látását is nagymértékben gyengíti. Ezzel búcsút kell mondania a korábbi rendszeres alkotómunkának”, írja Hanna Mela „retrospektív jellegű” gyűjteményes vásárhelyi kiállításáról a Csongrád Megyei Hírlap 1965 szeptember 5-i vasárnapi számában Dömötör János, miután beszámol az életút főbb állomásairól, megemlítve néhányat fontosabb művész-kapcsolatiból: „Évfolyamtársai közül legszívesebben Barcsay Jenőre, Mattióni Eszterre, Basilides Barnára emlékezik”. Utóbbira emlékeztet Hanna képein „A színek tiszta és szigorúan határolt matt megoldása”. Szelesihez hasonlóan Dömötör is kiemeli Hanna kezdeti, realisztikus mártélyi képeinek a különbségét későbbi korszakától, amikor „a tanyák reális világa helyett külön világot épít magának. Ebben a világban egyként helyet találnak megértő, jóindulatú humorba mártva – a paraszti élet számos tömegjelenete... és a népmese világának finom alakjai... valamint a biblikus események inkább intim, mint áhítatos hangulatú elbeszéléssorozata.” A példaként hozott képek lényegében ugyanazok amelyekre Szelesi Zoltán is hivatkozott, s elődként Dömötör is elsősorban Aba-Novákra gondol.

De például a Nagyházi Galéria és Aukcióház honlapján látható, 2004. decemberi aukción kiállított és 110 000 forintért elkelt *Falu!* (44×56 cm.) Itt semmi nem utal Aba-Novákra és nincs menekülés mesevilágba. A kép ugyanolyan elszánt szembenézés a korról, akár Tornyai *Bús magyar sors*-a. Vagy mint a fehérterroristák meggyilkolta Heller Ödönnek (1878–1921), Juhász Gyula barátjának némely tápai képe; meglehet inspirálói – a festő-barát sorsával együtt – a költő *Tápai lagzijának*? Hanna Mela *Faluján* egy ijesztően valóságos kortalan parasztasszony látható és egy chagalloosan szürreális sovány tehén; párhuzamos sötét ívekkel épphogycsak jelzett ferde talajon állnak, és a képből árad

az elhagyottság, a kiszolgáltatottság, a szenvedés. A nyomor. Kertész Imre korjelző könyvcímével szólva: a Sorstalanság. Vagy Juhász Gyula *Tápai lagzijának* befejező két sorával: „Már szürkül lassan a ködös határ / És a határban a Halál kaszál.”

Hanna képei és rajzai – mert a vonalnak is szuverén mestere volt – nem behatárolható irányzatokba, iskolákba, stílusokba. Amint tán ő maga se a szorosabb, szakmai értelemben vett művészek közé. Ezen a réven kerültem most én is, unokatestvéreim elháríthatatlan kérésére ide. Gyerekkoromban, úgy a harmincas évek elejétől-harmadától a negyvenes évek elejéig gyakran találkoztam Mela Nénivel Vásárhelyen vagy Mártélyon, többnyire óvónő nagynénéimnél, Jolánál, aki az újbátori óvodát vezette, és Ilánál, aki előbb Mártélyon, majd a vásárhelyi Malom utcai óvodában regnált óvónő gyanánt. Mela is, Ila is, apám is nagy zenekedvelő-zeneértő volt, aktívan is; apám és Ilona hegedült, Mela mesterien zongorázott. Olykor egész kis kamaramuzsikát kerítettek. Illemből mi gyerekek is hallgattuk, méltányolni persze nem nagyon tudtam, annál inkább azonban az óvodák falait borító mozgalmas, sok alakos, eleven-vidám érdekes Hanna Mela képeket. Nagyon tetszetek. Hat-hét évtized távolából visszatekintve mozgalmasságukkal, gondos és találó alakábrázolásukkal, részletgazdagságuk harmóniájával, az alakok egymásra és környezetükre való vonatkoztatásával egyenesen id. Pieter Brueghelt juttathatnák eszembe. Ehhez persze olvasnom kellett Sík Csaba Brueghel-tanulmányát, hogyan hallgatta meg és használta fel a Paraszt Brueghel a fejedelmeknek-királyoknak dolgozó Leonardo tanácsát: „Az emberek és a szavak adottak. És te, festő, ha nem tudsz az alakokkal dolgozni, olyan vagy, mint a szónok, aki nem tud bánni a szavakkal.” (Leonardo de Vinci. Válogatott írások. Válogatott Csorba F. László. Fordította Krivács Anikó. Typotex 2002. 159. old.) Brueghel – mutatja meg Sík Csaba – mesterien bánt a „szavakkal”: „A figurákat tömegekbe vonja össze, amelyeknek éppúgy téralakító szerepük van, mint a tájnak; a kompozíciót egybefogó gúla erővonalai nem a képzeletbeli központ felé irányulnak, hanem kifelé, a tér minden irányába... Pályája csúcsán készült kompozíciói ember és természet kapcsolatáról folytatott meditációk. A természetet a szépség anyjaként tisztelte, akárcsak Rabelais, aki hozzá hasonlóan a népi világ hétköznapjainak és ünnepeinek ábrázolója és kommentátora volt... A természetéről alkotott szokásos festői fogalmak eltűnnek Brueghel művészetéből, s az mindinkább az emberi sors modelljévé, ábrájává alakul.” (Sík Csaba. Örök törvény – új világ. Tevan Kiadó 1993, 128–132. old.) Nem hagyhattam idézetlenül Sík Csaba tanulmányából ezt a pár sort, még ha látszólag messze vezetnek is Hannától. De túl az alakokkal – a festő-grafikus szavaival – való bánni tudáson közös bennük az a nevelői éthosz is, amire Sík Csaba (Hannára ugyanúgy érvényes) telitalálattal utal Rabelais említésével.

Vekerdy Zsuzsanna – akinek logopédusként-nyelvészként ugyancsak érzéke és tapasztalata gyűlhetett nyelv és ábrák összefüggéséről – figyelmeztetett rá, hogy Hanna illusztrációs-grafikai tevékenysége milyen hasznos pedagógiai kiállítás illetve segédkönyv anyaga lehetne óvodák és iskolák számára: „Írénke [Zsuzsanna óvónő nővére] és én azért vagyunk hálásak neki, mert a háború után, amikor már nem festett (Tiborék [H. M. testvére] lakásába kellett költöznie, ott se hely, se megfelelő nyugalom nem volt – persze a szóc. real. művészetet se neki találták ki – nekünk rajzolt rengeteg szemléltető anyagot. Nagyon szívesen tette, mert olyan elfoglaltság volt, amit akkor csinált, amikor kedve volt, örült, hogy a növendékeink szerették az élő, mozgó képeit, ezekkel könnyű volt pedagógiai eredményt elérni, mert érdeklődést teremtettek az ő színei, vonásai (Írénke a marton-

vásári óvodamúzeumba küldte el a képek nagyobbik részét. Mela néni ezeket nem tekintette művészi munkának, de a pedagógiai értékük kétségtelen... Kevesen tudják, hogy írogatott is; van itt egy kivágott humoros írása – sajnos se az újság címe, se az időpont nincs rajta, nem az utókornak vágta ki Ila vagy Mela – meg egy füzet, amiben az Aradi életről, egyebekről írt úgy, ahogyan festett: meglátva a sajátosat, groteszket, megértéssel, szeretettel... Sohasem beszélt róla, de fennmaradt levelezéséből kiderült, hogy 1944-ben egy üldözött embert megmentett a haláltól. Az ostrom alatt pesti lakását belövés érte, ő is sérülést szenvedett. Ezt követően még gyakrabban s hosszabb időket töltött a baráti családnál, Vekerdyéknél. (Barátnője, Ilonka ekkor már a vásárhelyi Malom utcai óvoda vezetője volt.) Ez ismétlődő mártélyi látogatásokat is jelentett. A Vásárhelyi Független Újság 1946. X. 30-án megjelent cikkéből kitérnek, mennyire része volt ő a falu életének: „Őszi este a faluban”... annak örömeire jöttek össze a helybéliek, hogy hazatért a fogásból az egyik tanító. „Hirtelen kopogtattak az ajtón. Egy magas, simahajú asszony lépett be... Hanna Mela, festőművész – árulták el a kilétét, s a híres művésznő csendben leült közénk. – Húsz éve látogatom ezt a falut. Itt olyan jólelkű emberek vannak – mondotta Hanna Mela. Beszélgetés közben egy harmóniumot is előteremtett Öcsi” (Gyakran muzsikáltak együtt.).

Aranyos humorára most is emlékeznek azok az öregek, akik még ismerték. Be-beült mártélyi, vásárhelyi barátaihoz, művészekhez, egyszerű emberekhez egyaránt. Jellegzetes színpaltja volt barátnőjével együtt Mártélynak és Vásárhelynek.

Utolsó életmű kiállítása 1965. VIII. 22-én nyílt Hódmezővásárhelyen a Tornyai János Múzeumban. Füstös Zoltán mondta a megnyitó beszédet, s az érdeklődők nagy számától alig lehetett mozogni a termekben. Nagy művek azután már nem születtek. De öreg korában sem tudott ecset, ceruza nélkül élni. Mindaz, amit készített (óvodások, iskolások számára illusztrációkat, bábukat, díszleteket...) művészi volt, élt, érdeklődést keltett. Csak akkor rajzolt, ha belső készletét érezte.

Így volt ez mindennel, a főzéssel is. Rendkívül finoman tudott főzni, de csak akkor vette kezébe a főzőkanalat, ha erre kedvet érzett. Különben Ilonka főzött, vagy ettek, amit találtak – ez nem volt fontos. Receptet nem ismert. El sem tudta mondani hogyan készítette az ételt, ha a lelkes fogyasztó megkérdezte. »Ahogy jött. Azt érezni kell. Ez is egy kompozíció« – mondta.”

Mela fizikai alakját láttatóan vázolta Vekerdy Tamás *Családom történeteiből* (Filum Kiadó 1997) című pseudomemoire-jában: Mela. – Rövid haj. Egyenesre vágva fültő alatt, lóg le, körbe. Mélyebb hang. Hogyan jár? Lábait – talppal – Határozottan teszi le. Trap-pol? Cammog. Felső testét kicsit hátradönti. Figyelmesen, okosan néz, cigarettát sodor, haját hátraveti, mindig valami másra gondol. Vagy: mélyebben néz a dolgokba. Száját elhúzza. Mulatságos... Hosszú, lógó mellények. Kötött mellény...

Vásárhely.

Megyünk a kiteglázott utcán.

Jövünk a görög-keleti (görög-katolikus? az!) templomból – illetve a pap? kántor?/-ék lakásáról; jó kis szobák, jó kis bútorok, – székek –

Hanna Melánia képeket néztünk...

Doh-szag volt a vásárhelyi öregház nagyszobájában?

vagy kutya-szag, mint akkor gondoltam? (Tacsító.)

ha erősebb volt a szag,
több volt a bolha.

Ilánál modernebb volt minden – Malom utcai óvoda, óvónői lakás-, torontáli szőnyegek, jó szag, elengedhette magát az ember.” (150–151. old.)

Tamás tíz évvel fiatalabb nálam; főleg az ötvenes évek második felében, és a hatvanas években járt Vásárhelyre. De ahogyan az Oldalkosár utcai „Öregházat” (és lakóit) leírja, valóságos tárgyi- (és szellemi) néprajzos szakértelemmel, az pontosan megfelel az én harmincas évekbeli emlékeimnek.

„A vásárhelyi *belvárosi* házakba – ezeket most már persze mind lebontották, hogy *lakótelep* épülhessen helyükbe, holott 150 méterrel odébb, vagy 3–4–500 méterrel odébb üres mezők álltak – szóval ezekbe a régi, vastag falú házakba a kertből lépett be az ember. A kertbe húzós csengővel felszerelt, kőoszlop tartotta kapu vezetett be az utca felől. (Közvetlenül a ház fala mellett.) E mellett még egy nagy kocsi-kapu is volt, melyen a szekerek jártak be. A kertben is továbbvezető téglajárdán az ember eljutott – egy ablak alatt elhaladva – a beüvegezett veranda, vagy tornác bejáratáig, általában egy nagy, üveges ajtóig. (Fakeretben sok kis üveglapból volt összerakva a nagy, kétszárnyú ajtó felső, üvegezett része, s még körülötte és felette a szilárd, széles ajtókeret is ilyen beüvegezett fából volt.) Ezek a házak L alakúak voltak. Nagy L két szára között ferdén húzódott ez a veranda vagy *gang*. A veranda közepén karcsú rovátkolt vasoszlop tartotta a gerendát (öntöttvas, korinthusi oszlopféjjel). (Családom... 22–24. old.)

„A verandán folyt az élet – itt állt a nagy ovál ebédlőasztal a tizennégy székkal (a hatvanas években is itt ettünk), itt zsongtak a hosszú-hosszú reggelik... valamikor 1949 és 1957 között a tikkasztó nyarakon, ittuk a kávé, teát, tejeskávé, kakaót – én tíz-húsz húsz-egynéhány évesen ők a végén már valamennyien hetven fölött –, és beszélgettünk... Ezek a beszélgetések sokszor mélyen belenyúltak a meleg délelőttbe...” (Családom... 24. és 5. old.)

*

Jó egy- másfél évtizeddel régebben én is így üldögéltem ugyanennél a nagyszatnál ugyanazon öregekkel, akik közül általában nem hiányzott Hanna Mela, s számos unokatestvéremből jónéhány, csak a beszélgetések voltak rövidebbek, vagy mi gyerekek hagytuk ott hamarabb a parknak beillő virágos udvar és az Oldalkosár utca csábításainak engedve. Így aztán nem is tudtam meg annyi érdekeset családom történeteiből, mint Tamás. De korinthusi oszlopfős rovátkolt öntöttvasoszlopra a gang közepén jól emlékszem; és most – megháromszorozódva – felismerni vélem Mela néni művén: *A Divat története* templom-oromfalán.